

י"ג כסלו תש"פ
11 דצמבר 2019

יקבי בוטיק במרחב הכפרי מדיניות משרד החקלאות ופיתוח הכפר

רקע

החקלאות התיירותית והתיירות הכפרית הינן חלק מגיוון התעסוקות (Diversification) במרחב הכפרי המהווה תשתית לקיומם של היישובים הכפריים בהתאמה לצביונם. פעילויות אלו מאפשרות לקיים תשתית כלכלית נוספת במשק החקלאי ויש להן תרומה חשובה לשם חשיפת החקלאות בפני הציבור הרחב.

פיתוח החקלאות התיירותית והתיירות הכפרית הינו אחד המנופים הכלכליים המשמעותיים לפיתוח הכפר ובייחוד ביישובי הפריפריה. בעשור האחרון התפתחו אלפי עסקים קטנים הנותנים שירותי תיירות שונים: יחידות קיט, הסעדה, תפנוקים, גלריות וסדנאות אומנות, טיולי טבע רגליים או רכובים, מרכזי מבקרים חקלאיים להצגת תהליכי הגידול והעיבוד של תוצרת חקלאית, קטיף עצמי ועוד. (סקר מושכנים 2019).

העיסוק בתיירות הכפרית והחקלאית בנוסף לחקלאות ביישובים הכפריים בישראל (קיבוץ, מושב, מושבה, כפר מיעוטים) צמח משני כיוונים. האחד, לאור דרישה שהתפתחה מצד האוכלוסייה לנופש במרחב הכפרי; והשני, השינויים בצורת העיסוק בחקלאות אשר גרמו למשקים חקלאיים רבים לחפש אלטרנטיבות לעיסוק בלעדי בחקלאות. חקלאים רבים נתקלים בפני החלטה קריטית לגבי עתידם ובפניהם עומדות מספר חלופות עיקריות: האחד - הגדלת המשק החקלאי כדי להמשיך ולהתפרנס מהחקלאות; השני - נטישת החקלאות ומציאת עבודה כשכיר; השלישי - מציאת ענף נוסף במשק שישלים את הפעילות החקלאית, יספק הכנסה נוספת למשפחה ויאזן ויסייע לה לעבור תקופות קשות בחקלאות.

גיוון התעסוקות בהתיישבות הכפרית בישראל התחיל מיזמים קטנים בשטח, חקלאים בעבר או בהווה שחיפשו ענף פרנסה נוסף. העסקים הקטנים הכפריים ומרכזי המבקרים של התיירות החקלאית משלימים את חווית המבקר בכפר ונותנים לו הצצה אל החקלאות, אם בזמן הנופש בצפון או בדרום ואם בקפיצה לביקור ברפת או לקטיף עצמי מהבית בסוף שבוע, במשקים שנפתחו לביקורים במרכז הארץ.

השינוי שצמח מהשטח הביא את משרד החקלאות ופיתוח הכפר לאימוץ מדיניות חדשה ולהפניית תמיכות לפיתוח הכפר. תכנית פיתוח הכפר הראשונה שהתבססה על מודל התמיכות האירופאי הייתה בשנת 2006. מאז שוכללה התכנית כדי לענות על הצרכים שעלו מהשטח ובשנים 2013-2014 אף קיימנו פעילות של Twinning במימון האיחוד האירופי על מנת ללמוד מניסיונם בתחום פיתוח הכפר. בעקבות ה Twinning אושרה תכנית לפיתוח הכפר לשנים 2015-2020.

אחד הענפים הבולטים בהם קיים תהליך גיוון התעסוקות הוא ענף גפן היין. משרד החקלאות ופיתוח הכפר מכיר בחשיבותם הרבה של היקבים המשפחתיים לענף היין הישראלי, כענף כלכלי המשאיר חלק נוסף משרשרת הערך במשק החקלאי, בהעלאת המודעות לצריכת יין ובענף המקדם את התיירות הכפרית והחקלאית.

בשנים האחרונות המשרד משקיע בקידום התיירות החקלאית בכלל ובענף היקבים המשפחתיים בפרט וכל זאת על מנת לאפשר את פיתוח הענף, הסדרתו והטמעתו במערך ההתיישבות הכפרית.

כרמי היין ויקבי הבוטיק

היקבים המשפחתיים משמשים עוגן משמעותי בתוך היישובים הכפרים להמשך הפעילות החקלאית וליצירת מנוף לתיירות כפרית וחקלאית.

בישראל נטועים היום כ-62,000 דונם כרמי יין, בעיקר באזורים גליל-גולן, זכרון יעקב בנימינה והסביבה, הרי יהודה, השפלה והר הנגב. מועצות אזוריות שלמות כמטה יהודה מקבלות זיהוי ומיתוג על רקע היקף נטיעות כרמי היין בהן ומספר היקבים הפעילים. בבחינה מרחבית עולה כי היקף כרמי היין עולה בעקביות ונדמה כי אין רווייה בנושא. היקבים המשפחתיים מיצרים רק כ-6% מהיקף היין ומשתמשים אך בחלק קטן מהיקפי הגידול לייצור יין אך בזכותם כל הענף מוכר ומקבל הילה מקצועית, איכותית ותיירותית.

תרומתם של ענף ענבי היין ויקבי הבוטיק למרחב הכפרי רבה ומגוונת:

- נוף כרמים הינו נוף תרבות, התורם לאיכות השטחים הפתוחים ולמרחב הכפרי.
- גידול ענבי יין הינו ענף חקלאי בר-קיימא המתאים לאקלים המקומי מבחינת צריכת מים.
- היקב תורם לפיתוח החקלאות ולחיזוק המשק המשפחתי.
- היקב תורם לגיוון היצע התיירות הכפרית, לציבור הרחב.

משרד החקלאות ופיתוח הכפר רואה ביקב פעילות משלימה ונלוות לחקלאות וסבורים כי יקבי בוטיק ראוי שימוקמו בראש ובראשונה בתוך חלקות א' במושבים. בהחלטת מועצת מקרקעי ישראל מס' 1316 מתאריך 31.12.13 ניתן לכך ביטוי – "שימושים נלווים לפעילות החקלאית בנחלה במושבי עובדים ובכפרים שיתופיים". לפי החלטה יתאפשר ייצור היין ביקב כשימוש נלווה לחקלאות שניתן להתירו בנחלה חקלאית בחלק החקלאי של חלקה א'. בהחלטה זו הותרה קניינית הקמת יקבים, מגבנות ובתי בד תחת הגדרת "עיבוד ראשוני של התוצרת החקלאית" ולא כשימושי "תעשייה" או כ"תעסוקה".

ליקב המשפחתי חשיבות רבה לשימור החקלאות ולא פחות מכך לפיתוח התיירות החקלאית. ייצור היין הינו פעולת עיבוד חקלאית. מכירת היין ושיווקו תלויה כמובן בטרואר ובאיכות גפני היין ואיכות הייצור ויכולה לעמוד בפני עצמה. עם זאת, מכירת יין נשענת במידה רבה על מרכיב תיירותי. היכולת למכור את היין נשענת על מכירת סיפור מקומי התיישבותי, על יכולת ביקור ואירוח באתר הייצור וטעימת יין. לא לחינם הקפיד משרד החקלאות ופיתוח הכפר להדגיש בכל מסמכיו את חשיבות הקמת מרכז מבקרים בצמוד ליקבי הבוטיק. תכנית למבנים חקלאיים במחוז צפון ג/21904, לדוגמא, אפשרה הקמת יקב משפחתי בקרקע ביעוד חקלאי בהיתר למבנה חקלאי בהיקף של עד 300 מ' והגדירה אותם תחת הקטגוריה של תיירות חקלאית.

יש לבצע אבחנה בין ענפי תעשייה המיועדים לייצור המוני של סחורות ומוצרים לבין הייצור החקלאי. יש להבחין גם בין ייצור היין במסגרת יקבים משפחתיים לבין ייצור המתועש במפעלי המזון הגדולים. מדובר בשימושים שונים, בהיקפי מבנים שונים, אופי בינוי שונה, ובהשלכות סביבתיות שונות לגמרי.

בהגדרה יקב משפחתי במשק החקלאי הוא מבנה המשמש לייצור יין ואחסנתו בחביות או בבקבוקים. היקפו מצומצם יחסית, בין אלפי בקבוקים בודדים ועד עשרות אלפים.

מאפייניו הייחודיים:

- מבנה קטן יחסית בהיקפו.
- משתלב בתעסוקה רצויה בכפר.
- מתאים למשק משפחתי.
- נשען על גידול ענבים שבחלקו עצמי.
- טיפול אישי - "עבודת יד".
- בעל אופי חקלאי תיירותי.

- משדר איכות.
- ענף תרבות מתפתח.

יש להביא בחשבון כי בפעילות של היקבים המשפחתיים הליך הפקת היין מהענבים (תסיסת הענבים) אורך מס' שבועות בודדים בשנה. לאחר מכן מועברים הענבים ל"יישון" בתוך חביות ומכלי עץ. מאפייני ה"ייצור" במקרה זה שונים לגמרי מאילו של מפעלי המזון הגדולים, ותהליכי "הטיפול" הם אחרים ומתבצעים באמצעות ציוד וכלים שונים בתכלית.

בישראל ישנם במרחב הכפרי כ-200 יקבים משפחתיים. מעמדם של היקבים המשפחתיים הפעילים היום בארץ ("יקבי בוטיק"), אינו מוגדר בצורה אחידה ע"י גורמים שונים הקשורים באישורי הקמתם (מוסדות התכנון, ממ"י, משרד החקלאות ופיתוח הכפר, משרד התעשייה המסחר והתעסוקה, משרד הבריאות ועוד), וכתוצאה מכך נפגע הענף.

המשרד מבקש לאפשר את פיתוחו של הענף, בכפוף לתנאים והנחיות תכנון מתאימות, הנוגעות למיקומו הרצוי, גודלו, צורתו ומראהו החזותי, הסביבה בה הוא פועל ועוד.

פעולות המשרד לשם קידום יקבי הבוטיק הן במספר היבטים - בהיבט של התכנון הסטטוטורי, בסוגיות הקנייניות מול רמ"י, במקטע השמאי ומול משרד הבריאות. בנוסף, הכין המשרד את התשתית לסיוע ישיר באמצעות פרויקטורים ליקבים המעוניינים להיכנס להסדרה.

אתגרים, חסמים ופתרונות חלקיים

היעדר סביבה מנהלתית תומכת.

- **רישוי והסדרת המיזמים, הפחתת רגולציה** – חלק גדול מהיקבים במרחב הכפרי פועל ללא היתרי בניה, רישוי עסקים וללא רישיון יצרן. יש חשש אצל היזמים להתחיל בתהליך בגלל אי הודאות של מה שמצפה להם. יתר על כן המשרד לרשות היקבים המשפחתיים פרויקטורים לליווי בקבלת רישיון יצרן אבל ההיענות נמוכה עקב אי הודאות. כדי לעודד את המיזמים יש להקים תחנות של one stop shop במרחב הכפרי בהם היזם יוכל בנקודה אחת לקבל כל הדרישות הרגולטוריות ולבצע כל המגעים עם הבירוקרטיה.
- **מדיניות תכנון** – אין מדיניות ארצית אחידה ע"י ועדות התכנון והבניה לסוגיהן. התיירות הכפרית והחקלאית נתפסת בראיה צרה כשימושים המתחרים לעיר ולא כשימושים המתאימים לכפר. יזם שפעל להסדרת היקב ואישר תכנית מפורטת בוועדה המקומית, עלול להיתקל בקשיים בוועדה המחוזית והמיזם אף עלול בסופו של דבר להידחות.
- **תכנון לא מעודכן** – קיימות תב"עות ישנות שאין בהם שימושים תיירותיים. לדוגמא בתוכנית גז/1000 שכוללת את המועצות האזוריות גזר, שדות דן וחבל מודיעין אין בשימושים התיירותיים אפשרות להקמת מרכזי מבקרים. יזם שרוצה להקים מרכז מבקרים במשקו אינו יכול לקבל היתר בניה ליעוד זה. הפתרון תב"ע נקודתי שמשמעותה אי זדאות, עלויות כבדות וזמן ארוך עד לאישור.
- **עלויות היוון** – יזם במרחב הכפרי שמתכנן מיזם תיירותי מחויב בתשלום היוון לרמ"י. תזרימית זה עול כבד בשלב פתיחת העסק. ההיוון הוא ל 49 שנה ויתכן שהשימוש יפסק אחרי תקופה קצרה יותר, מכיוון שעסקים אלה מעצם טבעם בנויים על היזם. (3 רפתות תיירותיות נסגרו בשנים האחרונות כאשר אחת מהן פעלה שלוש שנים בלבד). יש לחשוב על מנגנון של גביה מהפידיון/רווח.
- **שמאות** – עלות השומה לעסקים בתיירות כפרית וחקלאית שרמ"י גובה הקשתה על הסדרת הפעילות. בהעדר מכרזים לצימרים, למרכזי מבקרים או ליקבים במרחב הכפרי נאלצו ברמ"י לבסס שומות אלה על תוצאות מכרזים מאזורי תעשייה בערים סמוכות. בעבודה שערכה הרשות לתכנון עם השמאי הממשלתי

הראשי בנושא יקבי הבוטיק, הובהרה מהותו של יקב וכתוצאה הגענו לערכי טבלה מופחתים משמעותית ומותאמים ליקבי בוטיק ולאזורים שונים בארץ. האתגר הוא להמשיך מהלך זה לעסקים נוספים במרחב הכפרי.

- **רגולציית משרד הבריאות** – באירופה מקובלות הקלות למיזמים קטנים של הסעדה לפי מספר שולחנות. בארץ הקל באחרונה שרות המזון הארצי במשרד הבריאות על קונדיטוריות קטנות. יש לפעול להרחבת מגמה זו. על מנת לקבל רישיון יצרן ליקבים משפחתיים עד גודל מסוים, הגענו עם משרד הבריאות להסכמה על הקלות וסטנדרטים תואמים לגודל זה.
- **ארנונה** – הבעיה בהגדרת יקבי הבוטיק כפעילות תעשייתית ועסקית גורמת לחלק מהרשויות לדרוש עלויות ארנונה גבוהות כשם שדורשים מהתעשייה. אין הכרה כי מדובר בפעילות מזערית, עונתית, משלימה לחקלאות.

חוזקות ופוטנציאל

- **תיירות נכנסת** – התיירות במרחב הכפרי מתבססת על תיירות פנים. תמיכות משרד התיירות בתיירות הפנים הצטמצמו מאוד. יש להשקיע משאבים ברמה הארצית על מנת להביא תיירות נכנסת למרחב הכפרי. פעילויות ייחודיות במרחב הכפרי כמו צפרות, שבילי אופניים, מו"פ חקלאיים, תיירות חקלאית – בהם יש לישראל הרבה מה להציע, צריכים לקבל דגש לטובת תיירות נכנסת. יש ניצנים של עבודה בכיוון ע"י מרכז המועצות האזוריות בכוונה להקים אתר מרכזי של המרחב הכפרי. בשנה שעברה הוקם באיטליה אתר לאגרוטוריזם ע"י משרד החקלאות האיטלקי שמרכז את כל הפעילויות תחת הכותרת: "הכר את איטליה דרך התיירות החקלאית".
- **דרכי יין** – דרכי יין מקובלות בעולם כציר תיירותי מקשר בין יקבים ובין אטרקציות אחרות במרחב הכפרי. פיתוח דרכי יין יוכל לפתוח את המרחב הכפרי לתיירות נכנסת בו היקבים יהוו עוגני משיכה. יצירת והשתתפות בדרכי יין היא וולנטרית אך דורשת תמיכת המדינה בהתארגנות ובפעילות השוטפת. באירופה קיימת חקיקה לאומית וחוקים מחוזיים לדרכי יין ולהתנהלותן. דרכי יין תורמות להגדלת הכנסת היקב וכן להגדלת ההכנסה באזור כולו.
- **פיתוח תרבות יין** – פיתוח היקבים המשפחתיים וביסוסם יסייע לפיתוח תרבות היין, להעלאת צריכת היין המקומי וכפועל יוצא להגדלת הווחת המגדלים.
- **יוקרה ואיכות** – ענף היין משדר יוקרה ואיכות. מבטיח סטנדרטים גבוהים ופונה לקהלים רבים המתחברים לנושא. היבט זה מייצר עניין בכפר לא רק של בני המקום אלא של תיירות מקומית ואף עם פוטנציאל של תיירות נכנסת.
- **שילוב של ייצור וחקלאות** – היקבים המשפחתיים הינם דוגמה לשילוב מצוין בין גידול ענבי היין לבין ייצור היין. כמעט כל היקבים המשפחתיים עוסקים בגידול החקלאי. התשוקה לייצור היין והשמירה על ייחודיות ואיכות היינות מבטיחה המשך גידול ענבי היין ברמה המקומית. המקרה של יקבי מטה יהודה מראה עד כמה הגידול במספר היקבים העלה משמעותית את היקף גידול הענבים ברחבי המועצה.

סיכום

היקבים המשפחתיים הינם מנוע מצוין לפיתוח הכפר. תרומתם לפיתוח החקלאות לצד משיכת אוכלוסיות לכפר בענף המשלב יוקרה ועניין מציבה את היקבים כעוגנים חיוניים בכפר הישראלי. לצד ענפים נוספים להם השפעה רבה בחיזוק של הכפר הישראלי המשנה את פניו, גם ליקבים המשפחתיים ישנו מקום מכובד וחיוני בהיבט זה. מן הראוי להבטיח כי יינתן מקום להמשך פיתוחו של ענף היין במרחב הכפרי ויש לשאוף לצמצום המגבלות המקשות על התפתחות זו ככל הניתן.

ערכו: אמויאל רענן – מנהל אגף בכיר תכנון ופיתוח הכפר

שי דותן – מנהל תחום בכיר כלכלה כפרית ותיירות